

УДК 630*15:630*27(477.85)

НАЗЕМНІ ХРЕБЕТНІ В МІСЬКИХ І ПРИМІСЬКИХ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕННЯХ ЧЕРНІВЦІВ

І. В. Скільський*, Л. І. Мелешчук**, М. В. Ташчук***

*Чернівецький краєзнавчий музей, Чернівці, Україна, skilsky@rambler.ru,

**Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
Чернівці, Україна, mel-lyuda@rambler.ru,

***Чернівецький факультет Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут», Чернівці, Україна

LAND VERTEBRATES IN URBAN AND SUBURBAN GREEN PLANTATIONS OF CHERNIVTSI CITY

I. V. Skilsky*, L. I. Meleshchuk**, M. V. Tashchuk***

*Chernivtsi Museum of Local Lore, Chernivtsi, Ukraine, skilsky@rambler.ru,

**Fedorovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine, mel-lyuda@rambler.ru,
Department of Chernivtsi faculty of National Technical University

«Kharkiv Polytechnical Institute», Chernivtsi, Ukraine

Міські ландшафти сформувалися в результаті тривалих антропогенних перетворень природно-територіальних комплексів під впливом урбанізації й техногенезу. Вони значним чином впливають на особливості соціально-економічного розвитку міста, його архітектурний, культурно-естетичний та інші аспекти (Гуцуляк, 2002). Фауна – невід’ємний компонент природного блоку міської екосистеми, виконує в ній важливі екологічні, естетичні й інші функції. Одна з основних складових урбанізованих ландшафтів – наземні хребетні тварини, які є консументами першого та другого порядку (Різун, 2003).

На даний час у Чернівцях у зв’язку з діяльністю людини трансформація екосистем досягла свого максимального рівня, природні комплекси втратили здатність до самовідновлення, зменшуються площі відкритих просторів, зелених зон тощо. Розвиток промисловості, насиченість транспортними засобами, ущільнення забудови та зростання антропогенного навантаження зумовили погіршення сучасного стану міського середовища (Гуцуляк, 2006), негативно впливають на тваринний світ. Тому мета нашої роботи – встановити видовий склад і відносну чисельність земноводних, плазунів, птахів і ссавців, їх територіальний розподіл і зв’язки зі структурними компонентами зелених насаджень.

Провівши комплексну оцінку приміських і міських насаджень у взаємозв’язку з функціонуванням населення наземних хребетних можна отримати відомості щодо особливостей їх структури в контексті значення основних компонентів стосовно забезпечення захисних і кормових властивостей для тварин. Із цією метою в межах комплексної зеленої зони міста (КЗЗМ) виділяють наступні еколого-фітоценотичні пояси (ЕФП) (Масікевич та ін., 2002; Різун, 2003). Перший ЕФП – приміські ліси, де не прослідковується помітний антропогенний вплив. Другий ЕФП – міські лісопарки та парки, де умови зростання ще відповідають життєвим потребам рослин. Третій ЕФП – невеликі парки та сквери, де рослини піддаються значному антропогенному навантаженню. Четвертий ЕФП – деревні насадження вулиць і площ, які зазнають надмірного антропогенного впливу. Захисні та кормові властивості для наземних хребетних у зелених насадженнях пов’язані зі структурою останніх.

Дослідження ми проводили протягом останнього десятиліття в межах приміських і міських масивів зелених насаджень КЗЗМ Чернівців. Тут встановлено видову, вікову та просторову структуру насаджень з метою вивчення їхніх захисних і кормових властивостей. На основі узагальнення зібраних матеріалів, а також у результаті опрацювання багатьох літературних джерел і фондів зібраних регіональних музеїв, на території Чернівців (в адміністративних межах) встановлене перебування 130 видів наземних хребетних тварин із 91 роду, 47 родин, 18 рядів і 4 класів.

Клас Земноводні (Amphibia). У межах ЕФП КЗЗМ встановлене перебування 12 видів або 85,7 % батрахофауни Чернівців. Вони належать до 7 родів, 5 родин, 2 рядів. Явно переважають (трохи більше 4/5) безхвості земноводні, серед яких домінують (60,0 %) жаби. У напрямку від I до IV ЕФП кількість видів помітно зменшується. Із них найхарактерніші *Hyla arborea* (L.), *Bufo bufo* (L.) і *Rana temporaria* L. Амфібії в Чернівцях приурочені, головним чином, до невеликих проточних і стоячих водойм, а також часто зустрічаються серед лісових масивів.

Клас Плазуни (Reptilia). У КЗЗМ Чернівців виявлено 5 видів, що становить 83,3 % від усієї герпетофауни обласного центру Буковини. Вони належать до 5 родів, 3 родин, 1 ряду. Найтипівіші представники – *Lacerta agilis* L. та *Natrix natrix* (L.); їх можна зустріти в районах із різним рівнем гемеробії за наявності тут сприятливих для цих рептилій екологічних умов. Інші види трапляються спорадично, переважно в периферійній частині міста (I і II ЕФП).

Клас Птахи (Aves). Ці тварини є найвивченішою групою з усіх хребетних урбоекосистеми Чернівців. Тут встановлене перебування 167 видів з 44 родин, 16 рядів, що складає 67,3 та 76,6 % авіфауністичних елементів, зафіксованих у Прут-Дністровському межиріччі та Покутсько-Буковинському Передкарпатті відповідно (Скільський, 2000). У межах I–IV ЕФП виявлено 82 гніздових і зимуючих видів птахів (52 родів, 25 родин, 8 рядів),

що становить 65,1 % від загальної кількості тих представників орнітофауни, які є відносно постійними мешканцями найтипівіших екосистем Чернівців. Основу видового багатства складають Горобцеподібні (Passeriformes) – 58 (70,7 %) представників. Із негоробиних птахів відносно високою є частка Дятлоподібних (Piciformes) – 8 (9,8 %) видів і Согоподібних (Strigiformes) – 5 (6,1 %).

Клас Ссавці (Mammalia). У межах усіх ЕФП КЗЗМ виявлений 31 вид або 77,5 % теріофауни Чернівців. Ці представники належать до 27 родів, 14 родин, 7 рядів. Найбагатшими за кількістю видів є Лиликові (Vespertilionidae), Тхореві (Mustelidae) та Мишачі (Muridae) (по 5 або 16,1 %).

Розподіл фауни тетрапод в ЕФП КЗЗМ Чернівців має наступні особливості.

Перший ЕФП – приміська зелена зона, де не прослідковується помітний вплив діяльності людини. В адміністративні межі Чернівців входять лісові масиви, невеликі вкраплення яких збереглися на західній окраїні міста (Цецино), а от у північно-східній частині їх площа залишається ще порівняно значною. Межують «міські» ліси з індивідуальною забудовою (дачні ділянки). У наш час вони взяті під охорону і є невід'ємною складовою регіонального ландшафтного парку «Чернівецький» (до нього входить також і ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Цецино»). У межах I ЕФП Чернівців встановлене перебування 107 видів наземних хребетних тварин, або 82,3 % від їх загальної кількості. Вони належать до 79 родів, 45 родин, 17 рядів.

Другий ЕФП – лісопаркова зона, де умови зростання ще відповідають життєвим потребам рослин. До II ЕФП входить ландшафтний заказник місцевого значення «Гарячий Урбан». Цей лісопарк тягнеться вздовж правого берега р. Прут у східній частині Чернівців; його площа сягає 108 га. Для II ЕФП КЗЗМ Чернівців характерне найбільше різноманіття фауни наземних хребетних, яка крім власне лісових елементів, представлена також і типовими синантропами. Тут виявлено 113 видів (з 79 родів, 42 родин, 17 рядів), що складає 86,9 % від їх загальної кількості.

Третій ЕФП – міські парки та сквери, де рослини піддаються значному антропогенному навантаженню. Паркові насадження Чернівців являють собою співвідношення різних за площею ділянок створених людиною (штучно засаджені) або перепланованих на місці природної рослинності (найчастіше колишніх лісових масивів) із різноманітною деревно-чагарниковою та трав'яною флорою. Паркові насадження часто відвідуються людьми, мають незначне асфальтове покриття (доріжки), на їх території, як правило, в невеликій кількості наявні споруди антропогенного походження. Рослинність представлена як дикорослими, так і культивованими (інтродукованими) видами. У межах Чернівців є понад 10 паркових насаджень різних типів, розташованих дифузно по всій території міста, але основна їх кількість сконцентрована в південній його половині. У межах III ЕФП встановлене перебування 92 видів наземних хребетних тварин або 70,8 % їх загальної кількості. Вони належать до 67 родів, 38 родин, 14 рядів.

Четвертий ЕФП – деревні зелені насадження вздовж вулиць і на площах, які зазнають надмірного антропогенного впливу. У межах IV ЕФП КЗЗМ Чернівців виявлена найменша кількість видів наземних хребетних тварин – лише 81 (з 59 родів, 35 родин, 15 рядів), або 62,3 % їх загального числа. Серед них переважають синантропні види чи їх урбанізовані популяції.

Загальні особливості розподілу фауни наземних хребетних за еколого-фітоценотичними поясами наступні. Кількість видів пойкилотермних тварин у межах I і II ЕФП майже однакова, а в напрямку III–IV ЕФП різко зменшується. Зовсім інша картина характерна для гомойотермних тетрапод. Число видів птахів у напрямку I–II ЕФП зростає, а далі плавно йде на спад. Кількість представників ссавців у приміських лісах і в лісопарках однакова, а в напрямку III–IV ЕФП поступово зменшується.

Поширення наземних хребетних тварин у межах міських і приміських зелених насаджень Чернівців лімітується різними екологічними чинниками: для земноводних – наявністю водойм; для плазунів – площею окремих біотопів; для птахів – віком, складом і вертикальною структурою зелених насаджень; для ссавців – видовою та віковою структурою деревостанів. Основні напрямки оптимізації умов існування наземних хребетних у приміських і міських насадженнях передбачають створення мережі природних центрів відтворення та підтримання біорізноманіття.